

Həmin görüşdə mən də çıxış edib tarixi dövrün ruhuna və keçirilən görüşün ciddi-liyinə uyğun olaraq, öz qəzetimizin qayğıla-rından yox, dövlətin qayğılarından danışmağa üstünlük verdim.

Akif ƏLİ,
Yazıçı-publisist,
fəlsəfə doktoru

(Əvvəli ötən
sayımızda)

Sovet imperiyasından qurtularaq yenidən müstəqil-lik əldə etmiş milli dövlətimizin özünün təxirə salınma-dan elmi əsaslar üzərində yeni milli ideologiyasının ha-zırlanmasının vacibliyindən danışdım. Ümumiyyətlə, o vaxtlar mətbuatda, ali mək-təb auditoriyalarında "Dövlət və ideologiya" mövzu-sunda tez-tez məqalələr, çıxışlarım, müsahibələrim olurdu. Prezident səlahiyyətlərini icra edən yüksək vəzifəli şəxslə görüşdə də kommunizmdən fərqli milli ideoloji konsepsiyanın işlə-nməsinə söz açıb, milli dövləti əski sovet dövlətin-dən fərqləndirən cəhətlərin imperiyadan yeni çıxmış sa-də xalq kütlələrinə daha ət-rafli izah edilməsinin zəruri-liyini bildirdim. İctimai-siyasi, mədəni-mədəni sahələrdə özgür milli dəyərlərimizin geniş təbliğinin digər dövlət işlərindən heç də az əhə-miyyət kəsb etmədiyini dedim. Və qeyd etdim ki, yeni dövlət quruculuğu prosesin-də kütlələr arasında indiki hakimiyyətin, əvvəlkindən fərqli olaraq, öz xalqımıza məxsus milli, mədəni, tarixi köklər üzərində dayaq-landığı barədə izahat işləri mütləq aparılmalıdır. Belə iş kütləvi şüurda milli dövlətçilik amalına bağlılığı artırmaq, xalqı dövlətin ətrafında daha sıx birləşdirmək üçün lazımdır. Sözlümün sonunda təklif etdim ki, bu işlərin qurulma-sı üçün ən yüksək səviyyə-də ölkə rəhbərliyinin iradəsi ortaya qoyulmalı və Aparat-da müvafiq qurum yaradıl-malıdır.

Mən sadələhvcəsinə global məsələlər haqqında düşünüb danışsam da, sonradan belli oldu ki, xalqın dəstəyi ilə hakimiyyəti ələ keçirən xalqın sevimli lider-ləri xalqdan tam arxayın ol-duqları üçün daha xalqın nümayəndələrinə məhəl qoymurlar. Respublikada tam səlahiyyət sahibi olan rəhbər şəxsin ciddi məsə-ləyə öz fəaliyyət səviyyəsin-də reaksiyası çox təəccüblü oldu. Başının böyük dövlət işlərinə qarışdığını deyən faktiki Prezident məni dinlə-dikdən sonra özünəməxsus təmkinlə "belə xırda məsələ-lər dövlətin yox, siz jurnalist-

lərin işidir"deyib, ideoloji işi qəzetçilərin özlərinin apar-malı olduğunu tövsiyə etdi... Belə yanaşma təkcə dövlət idarəçiliyindəki təcrübəsiz-likdən yox, həm də nəzəri hazırlıqsızlıqdan irəli gəlirdi üçün mütəəssiredici idi. Mən "i.o. Prezidentin" dövlə-ti təfəkkürdən uzaq rəhbər tövsiyəsinə daha çox ona görə təəssüf etdim ki, bu minvalla "bəy"lərin müstəqil dövlətimizi qura və qoruya biləcəklərinə inamım azal-dı...

Onu da deyim ki, mənim təklifim təkcə təhsil aldığım Bakı Ali Partiya Məktəbində və sonra da kafedra müdiri kimi çalışdığım Bakı Sosial İdarəetmə və Politologiya İnstitutundakı tədris prose-sində topladığım nəzəri bilik-lərdən irəli gəlmirdi. Gənc milli hökumətin ideoloji işi ciddi yanaşması barədə təklifim həm də tarixi təcrübə-dən irəli gəlir, bizdən öncə əski imperiyanın küllükləri içərisindən çağdaş, demokratik Türkiyə Cümhu-riyyətini qurmuş Qazi Mus-tafa Kamal Paşanın düha-sından qaynaqlanırdı. Atatürk deyirdi: "Qabaqcıl hökumətçiliyin fərqləndirici xüsusiyyəti - xalqı öz qüdrə-tinə və böyüklüyünə səmi-miyyətlə inandırma bilməkdir. Bu fikrin böyüklü-küçüklü bütün Cümhuriyyət məmur-ları arasında ən geniş şəkil-də yayılmasına önəm ver-mək lazımdır."

...Cəmi bir il sonra artıq keçmiş sovet hakimiyyətinin xiffətini çəkməyə başlamış xalq kütlələrinin Gəncə ha-disələrindən sonra elçibəy-çilərin süqutunu sükutla qarşılaması iqtidar məmur-larının bütün digər sahələr-dəki uğursuzluqları ilə yana-sı, həm də "bəy"lərin xalqla şərişəsiz işinin və biganəliy-inin adekvat cavabı idi...Bu gün Elçibəy iqtidarının "dev-rilməsi" barədə yanıqlı ver-siyalar yürüdən səmimi vətənpərvər insanlar məsə-ləyə birtərəfli yanaşmadan nəzərə alsınlar ki, AXC-Müsavat hakimiyyətinin əsl məqsəd, məram, niyyət və fəaliyyət tərzindən baş aç-maq içərisində yaşadığımız o dövrün özü kimi çox çətin, anlaşılmaz və çox da

mürəkkəb idi.

Nə isə... Keçmiş olsun!

***

Qayıdaq mövzumuzun davamına. Demək, şəriştə-

an ən qədim xalqların (ya-pon, çin, hind, ingilis, fran-sız, italyan, alman və s.) bu gün də ən azı beş-on min il-lik qədim tarixini, eramızdan

qədrini bilir, diqqət yetirir, üstündə cəngi-cidal edir...

Kölgəsində nə qədər məşhur yazanın, alimin dal-dalandığı, bəzən hətta

Söz haqqı...

Millətin öz yeri, dinin öz yeri...

(esse)

sizlik ucbatından Sovetlər-dən sonrakı ilk illərdə yaran-mış ideoloji boşluğu dörd-bir tərəfdən təcrübəli və məkrlı xarici qüvvələrin dini-ideoloji qanadı dərhal gördü və föv-rən dəyərləndirdi. Onlar fürsəti fəvqə vermədən özlə-rinə məxsus pərdəli üsullar-la dini görüşlərin, cərəyan və məzhəblərin, ideoloji basqıların selini gur axınla ölkəmizə doğru yönəldilər. Yaranmış xaoitik, qarmaqarış-ıq mühitdə həm yaşlı, həm də gənc nəsil dediyimiz obyektiv və subyektiv sə-bəblər üzündən ümummilli orientiri müstəqil müəyyən edə bilmir və müxtəlif yad təsirlər altına düşürdülər. Həm dini, həm siyasi, həm iqtisadi təsirlər və s.

Belə təsire düşmələrin ən "millisi" - din sayıldı. Əsrlər boyu qana işləmiş is-lami dəyərlərə hörmət nümayişi kimi kütlə arasında təqdir olundu, ən əsası isə, əlavə bilik öyrənmək, nəse oxuyub axtarmaq, araşdır-maq "əzabından" can qur-taran asan yol kimi bütün zümrelərə sərf etdi. Üst düzəndə belə "sərfəli və təhlükəsiz" dinəqapanma "hərəkəti" sabitlik amili kimi təqdir olunsada, axan gur həlmişik selin içində ən müxtəlif dini məzhəblərim, cərəyanların, hərbi-siyasi ekstremizmə qoşulan qüvvələrin, təxribatçı-casus şəbəkələrin mövcudluğu az sonra narahatlıq doğur-mağa başladı. Əlbəttə, milli təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanları sonralar böyük əmək, şücaət sərf edərək, hər dəfə bu "təhlükəsiz təhlükələrin" qarşısını qətiyyətlə ala bildi. Ancaq onların ümumiyyətlə ölkəmizə ayaq açmaması, beynlərə girməməsi üçün fürsət əldən verilmişdi...

Aydındır ki, kənar dini ideologiya da ölkəni və xalqı öz köklərinə yaxınlaşmaq-dan aralı saxlayan Kommu-nist ideologiyasının başqa forması idi. Hər ikisinin ifrat gəlişmə halında xalq öz tari-xini çox uzaqda təsəvvür et-mir, öyrənməyə stimül ol-mur, cəmiyyət buna heç eh-tiyac duymur. Dünyanın ən müasir dövlətlərində yaşay-

əvvəlki dövrlərdən baş alıb gələn mədəniyyətini, qədim mədəni-əxlaqi dəyərlərini, adət-ənənələrini qoruyub saxladığı halda, Azər-baycandan qılıncla kəsilib ayrılmış qədim tarixi dəyərlər, normalar, adət-ənənələr, bayramlar, abidələr və s. uzağı bir min ilin çevrəsində dövr etdirilir. Və yanlış ola-raq (əslində, savadsızlıq əlaməti olaraq) milli-mədəni dəyərlər dedikdə yalnız dövr-riyyədə olan islami dəyərlər nəzərdə tutulur.

Halbuki, ən elementar insanşünaslıq elmi onu dey-ir ki, xalqın milli kimliyi onun dinindən əzəldir. Hər bir xal-qın tarixi hər bir dinin tarixin-dən qədimdir. Öncə - millə-tin varlığıdır. Sonra gələn dəyər ondan üstün ola bil-məz. Müasir din qədim mil-ləti izah edə bilməz. Xalq öz yerində var olmalıdır ki, gə-lən dini qəbul etsin...

Bu məntiqə otaylı-bu-taylı bütöv Azərbaycanın ta-rixi daha qədimdir, çox-çox qədimdir. Unutmayaq ki, İs-lamdan xeyli əvvəldən əcdadımız Oğuz türkünün tək Tanrısı olub. Bu dünya-baxışın ışıqlarını andları-mızda, dualarımızda, inanclarımızda tapmaq olar. Dünyada ilk səmavi Kitab ("Avesta") endirilən və bütün sonrakı dinlərə Xeyir-Şər anlayışını, rahat həyat tərzinin sirri kimi "Doğru Düşünmək, Doğru Danış-maq, Doğru Yaşamaq" kon-sepsiyasını eradan xeyli qa-baq gətirən şəxsiyyət - Azərbaycan torpağında doğulmuş Zərdüşst peyğəm-bər olub. Yaddan çıxartmay-aq ki, ətirli-dadlı, şirin-şəkər, gözəl Novruz bayramının bütün ruhu, bütün əlamətləri hələ eradan çox-çox qabaq-lar məişətimizdə var olan (və insanlarımız kimi inanclarımızı da qılincdən keçirən ərəb ideoloqlarının şerlə aradan çıxartdığı) Ate-şpərəstlikdən - Təbiətlə vəh-dət inancından gəlir. Bizim babalar hələ neçə min illər öncədən güc, qüdrət, həyat mənbəyi kimi enerjiyə - Gü-nəşə, İşığa, Oda-alova min-nətdarlıq inancını yaradıb-yaşatdığı halda, dünya bu gün enerjiyə möhtac qalıb

üzünü köçürüb "əsərim" de-diylə nadir "Dədə Qorqud" dastanının dili, ruhu, tə-fəkkür tərz, bəzi "etalon ziy-alıların" qələmə verdiyi kimi, nə XI əsrin, nə V-VI əsrin deyil, daha qədim dövrlərin abidəsidir. Qorqudşünaslar mənə görmürmü o əlyaz-malara üzüköçürənlər tərəfin-dən sifarişlə sonradan ağ yamaqlar vurulduğunu?! Tədqiqatçılar bu nadir inci-nin qədim yunanların oxşar əsəti süljetlərindən də öncə-ki məxəz olduğunu görməl-di axı... Yaxud dahi Nizami Gəncəviyə sevgidən bayıl-dığını deyən ziyalılar, alim-lər, sənətcilər niyə də Azər-baycan xalqının tarixini sax-talaşdırıran savadsız nadan-lara başa salmırlar ki, "İsg-əndərnamə"də Azərbaycan qadınının biliyinə, fərsətinə, əxlaqına heyran qalan fəateh Makedoniyalı İsgəndərin qədim mədəniyyət mərkəzi olan Bərdə hökmdarı Nüşa-bə xanımın görüşünün tarixi real rəqəmlərdə daha uzaq-laracan gedib çıxır!

Təbii ki, min ildən çoxdur xalqın dilindən düşməyən "Qırx il kölə kimi yaşamaq-dansa, bir gün azad yaşa-maq yaxşıdır!" - kimi mərda-nə deyimin sahibi ulu Babə-kin bu Vətən yolunda kimlər tərəfindən şaqqalandığını qulaqardına vuran cahildən vətənsəvər olmaz! Bizim ərazilərdə özünə dövlət ya-ratmış bədnam qonşumuz saxta xəritələr düzəldərək dənizdən-dənizə uydurma "Böyük Ermənistan" ərazisi cızdığı, xəyalı Böyük Tıqran, Sasunlu David və s. "qəhrə-manlar" quraşdırdığı halda, dünya fəatehləri arasında yer alan qüdrətli dövlət xadimi, şanlı Azərbaycan sərkərdə-si Şah İsmayıl Xətəinin nə-həng imperiya qurmaq bacarığında (Səfəvi dövlə-tinin bayrağında bugünə-dək gəlib çatan rəmzlərimiz - səkkizguşəli ulduz və ay-para var idi; eynən Cavad xanın bayrağında da həmin səkkizguşəli ulduz olub), re-al qəhrəmanlıqından qürurla danışmaq əvəzinə, Orta əsrlərə qayıdıb Kişinin sünni-şiiyindən yapışan "ziyalı"dan millət qeyrəti çə-kən olmaz!

Sadalanən bütün bu ki-mi saysız-hesabsız tarixi, mədəni, mədəni, əxlaqi de-tallar imperiya əsarəti zama-nı xalqdan gizlədilərək, cə-miyyətin mədəni-mədəni aurasında prioritetə çevril-mədiyi üçündür ki, indi na-danlar Azərbaycan xalqının milli kimliyini asanca qafala-rına taxdıqları naməlum dini hədislərlə izah edir, milli-mədəni dəyərlərimizi dini dəyərlərlə eyniləşdirir, milli mədəniyyətimizi dini fəa-liyyət məhsulu kimi qələmə verirlər. Və məhz məlumat-sızlıq üzündən bu əsassız fi-kiirlərdə hələ bir israr edir-lər.

Müasir cəmiyyətimizdə xalqın birliyini və tərəqqisini təmin edə bilən, dünyaya özgür simasını tanıda bilən, müasir milli ideologiyamızın əsasında durmağa layiq olan Azərbaycan xalqının unudurulmuş qədim tarixi-nə, mədəniyyətinə, mənə-viyyətinə dair belə misallar çox-çoxdur. Zəhmət çəkib (təbii ki, dövlətin dəstəyi ilə) onları üzə çıxarıb müasir dö-vrə uyğun şəkildə konseptuallaşdırmaq, xalqın istifadə-sinə qaytarmaq, cəmiyyətin dövryyəsinə vermək əvəzi-nə, özünü gücə salmadan dar bir dalana qapanıb qal-maqla, gözünü göyə dikib "Allahdan buyuruq, ağzıma quyruq!" - deməklə, yerdəki ümməni isə görməzdən gəl-məklə xalqa xidmət, millətə qiyəmət vermək olmaz, olsa da yanlış olar. Dinin öz yeri var, Millətin öz yeri...

Yekunda qeyd edək ki, yanlış ideoloji səmtə, yanlış dini cərəyanlara qulluq edən hər saxtakar ziyalı təhlükə mənbəyidir. Çünki beləsi "düşüncə qaranlığına işıq tutmaq" əvəzinə (Hacı Bek-taş-ı), öz qaranlıq düşüncəsi ilə insanlar arasında saçma-sapan qaranlıqlar yayır. O sanki dar ağacına çəkdiyi adamın ayağının altından kətili vurub yıxan cəlladın tayıdır. Özünün hər çasqın-lıq yaradan cəfəng fikri ilə xalqın ayağının altından üzərində boy atıb dayandığı özül dəyərləri vurub yıxmaqla məşğuldur. Hərçənd, xal-qın özül dəyərlərinə qəsd edən "hərşeyşünas müştə-behin" cavabı çox sadədir: əgər müasir demokratik düzəndə cahilin söz demək haqqı varsa, qarşılığında müdrik xalqın da səsvərmək hüququ var!

Xəlpə görüntüsü yarat-maq üçün "Türk oğlu türkəm!" - desə də, Vətən türklərinin uzaq tariximizdə yaratdığı-yaşatdığı qədim-qaim dəyərləri görməyib, yaxın tarixlərdə qumlu səh-rələrdən əsən yellərə qucaq açan idrakı sönük "ziyan-lı"lara görkəmli türk ziyalı-sı Abdulla Şaiqin "Ananın öz oğluna layla deməsi" şərq-i-sini xatırlatmaq bəlkə fayda verər:

Lay-lay mələkim, sev-diciyim, yavrucuğum, yat!

Bir də ələ düşməz bu çoculuq dəmi, heyhat!

Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz;

İştə vətənidir, a quzum, şanlı bu Qafqaz...